

מבט ייחודי על מערכת היחסים בין ארה"ב וישראל

פילגש במזרח התיכון – יחסי ארה"ב – ישראל / פרופ' עזרה זהר
מרכז אריאל למחקרי מדיניות
הוצאת "גפן" 1999, 246 עמ'

חיים סייזן

פרופסור זהר כתב ניתוח נדיר, אם לא ייחודי, של יחסי ארה"ב-ישראל. עד עתה, איש בישראל לא הטיל ספק בכנותה של ארה"ב ובאלטרואיזם שלה. איש לא הטיל ספק בתלות המוחלטת של ישראל בארצות הברית – איש מלבד פרופסור זהר. הוא מזכיר לנו, כי ארה"ב קיימה אמברגו נשק נגד ישראל עד לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967. הוא מזכיר לנו, בעת שאנו מתכננים לצמצם עצמנו לדרגה של תלות מוחלטת בארה"ב למען "שלום", כי ארה"ב התכחשה להתחייבו-תה לשבור את ההסגר המצרי ביס-האדום ובסואץ. התחייבות זו ניתנה על ידי אייזנהאור לבן-גוריון על מנת לשכנעו להחזיר את סיני למצרים ב-1956. בשל התכחשותה של ארה"ב למחויבותה נאלצנו לצאת למלחמה ב-1967. ארה"ב חזרה על צעד שערורייתי דומה ב-1973. היא מנעה מאתנו מידע מודיעיני על כוונתה של מצרים לתקוף, ולאחר המלחמה הצילה את כוחות האויב שהיו נצורים על ידינו. משה דיין תיאר מעשה בגידה זה כגזילת הניצחון מידינו. בכך הוענק למצרים ניצחון מדיני, אשר עלה לישראל ביוקר בהסכמי קמפ-דיוויד. עתה אנו ניצבים בפני מתקפת לחץ אמריקני ל"תה-ליך שלום", אשר יהפוך את ישראל לגטו

על שפת היס התיכון. לעומת זאת, מעמדנו האסטרטגי-גיאוגרפי, כלכלתנו ויכולתנו לייצר נשק משלנו עשה אותנו לבלתי תלויים בארה"ב. אנו מוכנים להקריב כל זאת תמורת שלום מפקפק ותלות ודאית במשענת קנה-רצוף של ארה"ב.

שמעון פרס המעיט בערכו של חקר ההיסטוריה כ"חיים בעבר". הוא טען כי ברצונו לחיות בעתיד. ואולם, סקירת המדיניות האמריקנית כלפי ישראל, כפי שנאספה בפילגש במזרח התיכון, מאפשרת תובנה של העתיד הצפוי לישראל. אינם מבינים. אין מדובר כאן בהיסטוריה עתיקה, אלא בעיתון של אתמול.

בתחילת חודש מרס דיווחה העיתונות, כי שגריר ארה"ב בישראל מרטין אינדיק נפגש עם הרב עובדיה יוסף, מנהיגה של מפלגת ש"ס. מטרת הביקור היתה לגייס את תמיכתה של ש"ס בתהליך השלום. שלושה שבועות קודם לכן דיווחה העיתונות, כי צוותו של השגריר אינדיק נפגש עם מנהיגיהם של ערביי ישראל על מנת לעודדם – בסיוע כספי – להשתמש בקול הערבי בעת משאל העם, כדי להעביר את הגולף, כשהוא מטוהר אתנית, לידי סוריה. כך, בכל נושא בו מעורבת ארה"ב עם ישראל, המוקד הוא ה-לגיטימציה של ישראל והקטנת ממדיה. היום מתנהגים האמריקנים בצורה הבוטה ביותר לשם השגת מטרותיהם ומתערבים בעניינינו הפנימיים באופן הגובל בקולוניאליזם.

אנו יודעים כי אהוד ברק קיבל סיוע מיועציו הטובים ביותר של הנשיא קלינטון, וקרוב לוודאי שקיבל גם מימון למסע הבחירות המוצלח שלו. פרופסור זהר מעלה גם את סוגיית המימון של תנועת "שלום עכשיו". האמריקנים מודעים לגישתם של הערבים לנושא השלום. הם יודעים שאין בה כנות. הם יודעים מה מלמדים הערבים את ילדיהם ומה אומרים מנהיגים ערביים לבני עמיהם. הם יודעים כי האליטות בעולם הערבי מתנגדות לשלום עם ישראל. אם השלום אינו אמיתי, והם יודעים זאת, מה מניע את האמריקנים?

ניתן למצוא תשובה באמצעות בחינת תוצאותיו של הסכם השלום עם מצרים. כאשר חתמה מצרים על הסכם השלום עם ישראל היה צבאה חמוש בנשק סובייטי. עם מותה של ברה"מ לא היה עוד כל ערך לציוד זה. יכולתה הצבאית של מצרים נגוזה. חלקי חילוף, חידוש ציוד ופיתוחים של נשק חדש לא היו עוד בנמצא. מצרים איבדה את יכולתה לעורר מלחמה. איזו

תרומה לשלום. או אז נכנסו האמריקנים לתמונה. הם החלו לערער את השלום – אותו רצו כי נאמין שהם מקדמים. השלום, שתמורתו נטשנו את כל סיני, את שדות הנפט ומספר יישובים יהודיים. הם טיבעו את השלום עם מצרים על ידי תכנית לחימושה ולשיקום צבאה. מצרים, הנמצאת לכאורה במצב של שלום עם ישראל, קיבלה נשק חדיש ביותר בשווי של יותר מעשרים וחמישה מיליארד דולר, ועוד היד נטויה. האינטרס האמיתי של ארה"ב הינו מאות אלפי מקומות עבודה בתעשיית הנשק האמריקנית.

אם סוריה, המצוידת בנשק ובציוד תוצרת ברה"מ, תחתום על מסמך "שלום", גם היא תחומש על ידי ארה"ב בנשק חדיש, תוך התעלמות מוחלטת ממשטרה המושחת. אם סוריה לא תוכל להרשות לעצמה רכש כזה, אזי יססה משלם המסים האמריקני את החשבון. נגד מי מיועד הציוד הצבאי החדש? התשובה ברורה, אך לאיש לא איכפת.

אם תרגיש ישראל עצבנות בשל היותה לחוצה בין שתי מכוונות-מלחמה אימיתניות, מצוידות ומאומנות על ידי ארה"ב, תבטא ארה"ב את ידידותה הנצחית לישראל בכך שתאפשר גם לה להצטייד במיטב הנשק והציוד מתוצרתה. כך תישמר מעסקתה מלאה בארה"ב. זהו שם המשחק וכך חובלה ההזדמנות לשלום אמת.

אילו לא מסרנו לערבים אף שעל אדמה, אילו לא חתמנו הסכם שלום, אזי היה מתקיים שלום אמיתי, כי ממשלת ארה"ב לא היתה זוכה לתמיכת הקונגרס והעם האמריקני לחימושן מחדש של ארצות ערב.

נהפוך הוא, ככל שאנו מוסרים לערבים יותר שטחים, כך אנו מתקרבים למלחמה מכרעת או לפטירתה השקטה של המדינה היהודית. אנו נחלשים בשעה שהעולם הערבי מתעצם. גם האירופים רוצים נתח מעסקת השלום. גם להם יש נשק למכירה. שמעון פרס יכול להוסיף לאוסף מכתמיו את המכתם הבא: שלום זמני הוא היסוד המוסרי לחימושן מחדש של כוחות עויינים. הבעיה היא בכך שישראלים רבים נשבו בקסמיו של "תהליך השלום" וכך, כפי שפרופסור זהר מציין, הם שמים בתמימות את מבטחם במנהיגו ובארצות הברית.

פרופסור זהר מדגיש, כי על מנת להשיג את רשותו של סוריה ומצרים להתקפה על עירק במלחמת המפרץ, הבטיח הנשיא בוש לסוריה, כי ארה"ב

ד"ר חיים סייזן הוא כלכלן ומחבר ספרים בנושאי מדיניות ציבורית ותקשורת המונים. ח"ס עומד בראש המרכז למחקר-מדיני, בירושלים.

תכפה על ישראל לסגת מרמת הגולן וכי החוב של מצרים, בסך שבעה מיליארד דולר, יימחק. לסעודים הובטח כי אר-ה"ב תיאלץ את ישראל לוותר על מזרח ירושלים ועל העיר העתיקה. לאחר מלחמה הרסנית, בה עלו בלהבות שדות הנפט של כוויית, המפרץ הפרסי הוצף בנפט ורבבות אנשים נהרגו, אמר הגנרל שורצקופף: "התרומה הגדולה היחידה לשלום באזור זה תהיה הפתרון הצודק של הבעיה הפלסטינית".

★

בחלק השני של ספרו מתמקד פרופסור זהר בסוגיית התלות הכלכלית של ישראל בארה"ב. הוא מציין כי בעת מצוקתה הגדולה ביותר, במשך עשרים ושלוש שנים, מ-1948 ועד 1971, קיבלה ישראל סיוע בעודפים של מוצרי חקלאות ובמלוות בסך כולל של שלוש-מאות ארבעים ואחד מיליון דולר בלבד. החלק הצבאי של הסיוע נתקבל בצורת מלוות נשאי ריבית. עד מהרה כמעט שעלו סכומי הריבית על סכומי הסיוע. בשלב זה החלה ארה"ב להעניק לישראל סיוע "כלכלי" שהספיק לכיסוי הריבית על חובות קודמים. לעומת זאת, מחקה ארה"ב לחלוטין את החוב המצרי בסך שבעה מיליארד דולר. ארה"ב מעדיפה להחזיק את ישראל קשורה לסיני רה על ידי מתן שלושה מיליארד דולר לשנה, המיועדים לתשלומי הריבית על החוב שאינו מצטמק. כסף זה אינו מסייע לאיש ואינו מגיע כלל לישראל. אם יקוצץ הסיוע מחר, בשל מחיקת החוב, כפי שנעשה למצרים, איש בישראל לא יפוט. פרופסור זהר מדגיח, כי הסכומים שקיב-לה ישראל מן המגבית היהודית המאוחדת ומן הפיצויים מגרמניה בשנים 1948 עד 1970 עלו פי ארבעה על סכומי הסיוע האמריקני, אשר ניתן ברובו, בצורת מלוות שעליהם ישראל משלמת עדיין ריבית. נשאלת השאלה: מדוע לא ביקשו מנהיגיו מארה"ב לבטל את החוב ולשים קץ למענקים השנתיים המביכים? משום שמנ-היגיו מאמינים, באמת ובתמים, כי בלי ארה"ב – אנו אבודים. בניגוד לכן-גוריון שהנהיג אלי-קרב אומה רעבה ודלת אמצ-עי-לחימה והביא אל השממה מאות אלפי עולים מרוששים – וכל זאת ללא סיוע של ארה"ב, היום יש לנו כל מה שניתן להעלות על הדעת, אפילו פצצה-אטום, אבל אין בנו עוד הרוח והאומץ שהיו לנו פעם. אחד הטיעונים החשובים בספרו של פרופסור זהר הוא, כי הסיוע האמריקני

נועד, בעיקרו, לרכישת נשק ורובו ככולו מנוצל בארה"ב. אם יופסק הסיוע מחר, איש בישראל לא יאבד את מקום עבודתו. אדרבא, אילו ייצרנו את אותו הצידוד בישראל היינו משפרים באורח ניכר את מצב התעסוקה. מטוס "הלביא", שתוכנן בישראל, נפל קורבן לסירובה של ארה"ב להרשות לנו להגיע לעצמאות. מלאה. כך התקופה בה הסיוע הצבאי האמריקני היה הגדול ביותר (והסתכם בחמישים וששה מיליארד דולר – מחציתו בצורת הלוו-אות), היתה כאשר ישראל פיתחה את תעשיית הנשק שלה. במידה מסוימת נועד הסיוע למנוע מאתנו התפתחות נוספת בתחום זה.

לעומת זאת, מדגיש פרופסור זהר, קיבלה ארה"ב סיוע משמעותי מישראל. סיוע זה נתקבל בצורה של צידוד סובייטי, שנלקח שלל, ותרם לשיפור ולהוכחה של עליונות הנשק האמריקני בשדה הקרב. במונחי מכירות נשק, התבטא הסיוע במיליארדי דולרים. יכולות הלחימה הישראליות חסכו לארה"ב את מחיר הצבתם של כוחות צבא אמריקניים במזרח התיכון – מחיר המגיע למילי-ארדי דולרים בשנה. היכולות הצבאיות של ישראל לא היו רק למראית-עין. ישראל מנעה פלישה סורית לירדן וכיבוש מצרי של תימן. אילו נוצחה ישראל ב-1967 היה המזרח התיכון כולו נופל לידיים סובייטיות. איזה מחיר יכול המערב לשלם לישראל על השמדת הכור הגרעיני בעירק? ועם זאת, כשאנו חזקים ומשגשגים, מורגל הציבור הישראלי לחוש תלות מוחלטת ב"ינדיבות האמ-ריקנית" עד כי אף מנהיג ישראלי אינו מסוגל לומר "לא" לאמריקנים מחשש לתגובת הציבור.

פרופסור זהר מאמין כי על מנת לשפר את יחסי ישראל-ארה"ב עלינו לצמצם את התלות הישראלית. למרות היותנו קטנים, התוצר הלאומי הגולמי שלנו גדול יותר מזה של מצרים, סוריה, ירדן ועירק גם יחד. ארה"ב מנסה להגביל את מכירות הנשק של ישראל, ולמנוע ממנה לנהל משא ומתן מדיני ישיר בשל תלותה בנפט הערבי. ואולם, לא כל העולם תלוי בנפט הערבי. מאמציה הדיפלומטיים של ישראל צריכים להתמקד בתורכיה, בכל מדינות ברה"מ (לשעבר), בסין, בהודו ובמדינות נוספות. בכך נרחיב את אופקינו המדיניים והכל-כליים, ונבטיח אופציה בטוחה יותר מא-שר השענות על ארה"ב.

קשה לסכם ספר כה מלא ברעיונות חדשים ובאמיתות מזעזעות כ"פילגש במז-

רח התיכון". פרקים מספר זה יש להכין כמקראות חובה לבוגרי בתי-ספר תי-כוניים. די בחמשת העמודים הראשונים בספר כדי להעניק לאדם הממוצע את הפרספקטיבה הנדרשת על מנת להבין כיצד הגענו עד הלום. ובאשר לספר בשלמותו, חסרונו הגדול הוא העדרו של עורך מקצועי. סידור טוב יותר של רצף הרעיונות היה מונע חזרה על דברים תחת נושאים שונים. בדומה לביקורתו החבר-תית-כלכלית הנבואית של פרופסור זהר, שראתה אור בשנות ה-70 וה-80, ספר זה הינו עבודה חלוצית, אשר, יש לקוות, תמשוך מלומדים נוספים לטפל בנושא שהזנח מזה זמן רב ■

עדויות מפתחו של הגיהנום

גדעון גרייף, בכינוי בלי דמעות. עדויותיהם של אנשי הזונדר-קומנדו היהודיים מאושוויץ, יד-ו-שם וידיעות אחרונות, 1999, 420 עמודים.

משה ורדיגר

פרו של גדעון גרייף בכינוי בלי דמעות עוסק באחד הנושאים הק-שים והבעייתיים ביותר של השו-אה. הספר מתעד את העדויות, הזיכרונות והחוויות של שרידי הזונדר-קומנדו – אנשי פלוגות העבודה המיוחדות אשר היו ממוקמים במתקני ההשמדה באושוויץ-בירקנאו וביצעו על-פי פקודה ובעל-כורחם את "העבודות השחורות" הקשורות בתה-ליך ההשמדה המתועש של יהודי אירופה במסגרת מדיניות "הפתרון הסופי של השאלה היהודית".

התיעוד והמחקר על אנשי הזונדר-קומנדו היה עד כה מועט יחסית. כך שהספר תורם תרומה ייחודית ורבת ערך להשלמת המידע החסר. על-פי הגדרתו הקולעת של פרופ' ישראל גוטמן, אשר כיבד את הספר ב"פתח דבר", ממלא חיבור זה "חלל של מידע שהיה שרוי עד כה באפלה, היסטוריות, חוסר מודעות וחוסר הבנה" (עמ' 13). הגדרות מדודות

משה ורדיגר הוא חוקר ביד-ו-שם ומרצה בחוג ללימודי יהדות באוניברסיטת בר-אילן.

אלו, משקפות נאמנה את הקשיים האוב-
ייקטיביים והסובייקטיביים הכרוכים
בתיעוד ההיסטורי של נושא כאוב זה.

הפונקציות הקשות שמילאו אנשי הזונ-
דר-קומנדו בתוך מערך ההשמדה הגרמני,
והדימוי השלילי שנשאו בעטיין, ובעיקר
בעיני ניצולי השואה, הקשו מאוד, ואולי
אף מנעו את הנגישות אל העדים-ניצולים
הבודדים, שהיו יכולים לספק את העדויות
הישירות ביותר על תהליך ההשמדה. עדים
אלו הקיפו את עצמם באלמוניות ובאלם
ממושך, הן בעטיים של הזיכרונות הקשים
שנשאו עמם והחויות הנוראות שחוו, והן
בגלל החשש הטבעי והמובן כי חשיפה
עצמית תגרור אחריה ביקורת קשה שטרם
בשלו לעמוד בה. מכאן, יובן הישגו האישי
של המחבר, אשר הצליח לרכוש את
אמונם של הניצולים, לפרוץ את תומות
האנונימיות והשתיקה ולהביא את סיפורם
המלא והגלוי של אנשי הזונדר-קומנדו
אשר פעלו במתקני ההשמדה באושוויץ-
בירקנאו מראשית פעילותם ועד לחיסולו
של מחנה ההשמדה לקראת תום המלח-
מה.

כיוון שמאמר זה יעסוק בעיקר בעדים
ובעדויות, מן הראוי להקדים הבהרה
תמציתית על העובדות הקשורות לנושא
הספר. אנשי הזונדר-קומנדו הם האסירים
אשר נבחרו על ידי הגרמנים לשם ביצוע
מכלול של עבודות עזר, הקשורות בתהליך
ההשמדה של יהודי אירופה. הם אורגנו
בקבוצות עבודה מיוחדות והוטלו עליהם
ה"משימות" הבאות: ליווי הקורבנות
לאולמות ההתפשטות הסמוכים לתאי
הגזים; "הרגעתם" ועזרה בהתפשטות;
הבערת תנורי השריפה; פינוי הגופות
מתאי הגזים; ניקוי התאים לאחר ביצוע
הרצח בגזים; הובלת הגופות לבורות לשם
קבורה ו/או שריפה, ובשלב מאוחר יותר
– שריפת הגופות בתנורים; גילוח שער
הנשים, איסופו ואריזתו; עקירת שיני
הזהב מפיות המתים ועיבודם למטילי
זהב; איסוף מיון ואריזה של בגדים,
נעלים, משפטיים, כספים, טבעות זהב
וחפצי ערך שונים מאולמות ההתפשטות;
שטוש עקבות הרצח על ידי כתישת
עצמות שנותרו מן השריפה בתנורים
איסוף ערימות אפר השריפה, קבורתו
ופיזורו באתרים שונים (שטחים פתוחים,
שדות, מקורות מים וכו').

הגרמנים בחרו לביצוע "משימות" אלה
אסירים בריאים וחסונים, שהגיעו לאר-
שוויץ ממקומות שונים באירופה והיו
מיועדים בעצמם להשמדה. אסירים אלה
היו ברובם המכריע יהודים. הם נותקו

משאר אסירי המחנה ומוקמו בתוך מתקני
ההשמדה או בסביבתם הקרובה, זאת כדי
להפכם ל"זמניים" לעבודה לה יועדו,
ויחד עם זאת על מנת למנוע את העברת
המידע שהיו עדים ישירים לו – אל כלל
האסירים. עבודתם של אנשי הזונדר-
קומנדו באושוויץ-בירקנאו התמסדה החל
מאמצע שנת 1942 ונמשכה עד סוף שנת
1944.

בראשית פעילותם, עסקו בה מאות
אחזות של אסירים. בהמשך, עלה מספרם
בהתאם להגברת קצב ההשמדה, עד לכדי
כמה אלפים. בנקודות זמן שונות רצחו
הגרמנים פלוגות שלישות של אנשי הזונ-
דר-קומנדו והחליפו אותן באופן מידי
בפלוגות חדשות של אסירים שהגיעו
באותו זמן למחנה, או באסירים ותיקים
שמילאו עד אז פונקציות אחרות במחנה.
הגרמנים כפו על האסירים להשתלב
באופן מהיר ומידי במשימות הנוראות
שהטילו עליהם. הברירה שהועמדה בפני
הם היתה חד-משמעית: עבודה או השמ-
דה. מי שגילה היסוס, התחמקות או
"רשלנות" בעבודתו, חרץ בכך את גורלו.
הוא נורה במקום או הושלך חי לבורות
השריפה או לתנורים הבעורים. על-פי
עדויות המופיעות בספר, היו אסירים
אחדים שהעדיפו בעצמם גורל זה בטרם
נזור עליהם על-ידי הגרמנים. אולם, הרוב
המכריע נכנע למציאות הנתונה, ומילא
בעל כורחו את הפקודות והתפקידים
שהוטלו עליו, תוך שהוא מעדיף את סיכויי
ההשרדות הקלושים על-פני מוות בטוח.
עם זאת, אנשי הזונדר-קומנדו לא הישלו
את עצמם באשר לתוחלת חייהם. הם היו
מודעים לעובדה שהם חיים על זמן שאול,
ועל תנאי, בהיותם עדים ישירים לפשעי
הגרמנים. ואכן, כך היו גם פני הדברים.
מאות מהם נהרגו במרד הזונדר-קומנדו
אשר פרץ במתקני ההשמדה באושוויץ-
בירקנאו בראשית אוגוסט 1944. עוד כמה
מאות מהם נרצחו מיד לאחר המרד כחלק
ממדיניות "טישטוש הראיות". הגרמנים
הותירו בחיים, לזמן מוגבל, כמה מאות
אסירים לשם פירוק מתקני-ההשמדה
וטשטוש עקבות פשעיהם. בתום עבודתם
הוציאו הגרמנים להורג את רובם. עשרות
בודדות בלבד מתוך קבוצה זו הצליחו
להתערב בתוך קבוצות אסירים אחרות
וכך הצליחו לשרוד. שרידים אלה התפרזו
בתום המלחמה בחלקי עולם שונים, כאשר
הם שומרים בעקביות על שתיקה מוחלטת
ועל אלמוניות-מגוננת.

כאמור, המידע והתייעוד על אנשי הזונ-
דר-קומנדו הוא מועט. חלקו מבוסס על

עדויות וספרי זיכרונות של ניצולים מאו-
שוויץ-בירקנאו. חלקו, על רשימות של
אנשי זונדר-קומנדו שנרצחו, ורשימותיהם
שנטמנו על ידם באתרי ההשמדה נמצאו
בחלקן לאחר המלחמה. מקור אחר הוא
ספרי זיכרונות שנכתבו ע"י בודדים מה-
זונדר-קומנדו אחרי המלחמה. ספרות
המחקר בנושא זה אף היא מצומצמת
וחלקית (ראה על כך בהרחבה במבוא
לספר). כך, שעד היום הזה אין התמונה
ההיסטורית והאנושית הקשורה בקורותי-
הם ובחויותיהם של אנשי הזונדר-קומנדו
ברורה כל צורכה. כאן, אנו חוזרים אל
המחבר ואל ספרו ומפעלו הייחודי.

המחבר עוסק בנושא השואה מהיבטים
מחקריים, ספרותיים וחינוכיים שנים
רבות. לנושא הספר – הזונדר-קומנדו,
הגיע על-פי עדותו האישית, בדרך מקרה
(מבוא, עמ' 13). תחילתו, בהפקת המשדר
המרכזי לקראת יום הזיכרון לשואה
ולגבורה עבור גלי-צה"ל בשנת תשמ"ו
(1986). במסגרת ההכנות להפקת התכנית,
נפגש המחבר עם שני ניצולי אושוויץ-
בירקנאו, יוצאי סלונקי ויוון: יוסף זקר
ושאול חזן, שניהם אנשי הזונדר-קומנדו
לשעבר. על-פי עדותו, היוותה פגישה זו
עבורו נקודת מפנה אישית.

השיחות שקיים עם ניצולים אלה היו
קשות ומזעזעות. הן הדגישו את הצורך
למהר ולתעד את העדויות של אחרוני
הניצולים בטרם תתאחר השעה. מן המפ-
גש הזה ואילך החל גריף בתהליך אינטנ-
סיבי של חיפוש ואיתור ניצולים נוספים,
קיום ראיונות מקיפים ויסודיים עמם,
הקלטתם, פניוח החומר, עיבודו והכנתו
לדפוס. תהליך זה נמשך שלוש-עשרה
שנים. תוצאותו המוגמרת היא ספר ייחודי
זה.

הספר פותח במבוא מחקר-היסטורי
מקיף הכולל כמאה עמודים, אשר מתאר
ומנתח בהרחבה וביסודיות רבה את תול-
דותיו, תדמיתו ודימויו העצמי של הזונ-
דר-קומנדו. חלקו העיקרי כולל ראיונות
אישיים עם שמונה אסירי הזונדר-קומנדו.
בראיונות אלה מוצגות עדויות אישיות
רטרוספקטיביות, המתייחסות במשולב הן
לתיאור תהליך ההשמדה והן לזכרונות
ולחויות האישיות הכרוכות בתהליך זה.
העדויות הן מקיפות ומפורטות עד לפר-
טי-פרטיות הקטנים ביותר. ככל הידוע לי,
אין כיום בנמצא ספר תיעודי או מחקר
אחר דוגמתו, אשר הצליח לחדור אל תוך
תוכה של "התופת" עצמה, ולחלץ ממנה
עדויות חשובות ורבות ערך החושפות את

התמונה העובדתית והאנושית הכרוכה בתהליך ההשמדה.

שתי מטרות הציב המחבר לעצמו בתי-עוד העדויות בספר זה. ובלשונו: "תכליתו להציל מן השכחה ומן האובדן את העדויות הייחודיות הללו של מתי-מעט ששרדו, ולקיים בכך את רצונם האחרון של היהודים בטרם כניסתם לתאי הגז: אל תשכחוני, וספרו לעולם כולו מה עוללו לנו הגרמנים". המגמה התייעודית של שחזור האירועים ההיסטוריים, באמצעות עדי הראיה הישירים, הלכה והתרחבה תוך כדי הראיונות האישיים אל מגמה נוספת: מסע אל עולמם האישי-פנימי של העדים עצמם, ובאמצעותם אל הפניות האפלות והמעיקות ביותר של השואה. בקיאותו של המחבר בנתונים ההיסטוריים, יחד עם היחס האישי-הסבלני והאמפטי שהקרין כלפי הניצולים, סייעו לו לפרוץ את חומת השתיקה בת עשרות השנים שהקיפה את שרידי הזונדר-קומנדו. במשך שנים רבות נצרו עדים אלה בלבם את סודם ואת הזוועות חסרות התקדים שחוּו על בשרם והיו עדים להן. רובם המכריע לא שש לשתף בזיכרונותיו ובחוויותיו הקשים מנשוא – "אחרים", הן בגלל הזיכרונות האישיים המצמררים שעלולים להיות בלתי נתפשים "לאלה שלא היו שם", והן בגלל שה"אחרים" עלולים שלא להבין, ולמהר ולשפוט אותם לכף חובה. דברים אלה אמורים אף ביחס לבני המשפחה הקרובים ביותר. העמדה האמפאית הבלתי מאשימה האמורה, ושיטת הראיון ה"עקיף" יצרו את יחסי האמון הנדרשים להפלת חומות השתיקה. דומה, כאילו המתניו העדים "ליגואל" אשר יסייע להם להיחלץ מן הזיכרונות ומקגשי האשם הכבדים שליוו את רובם במשך שנים רבות. אחד מן העדים, שאול חזן, הודה בכך בפה מלא, וכך הוא אומר למחבר: "גדעון, עכשיו השתחרר בי משהו שיותר מארבעים שנה היה סגור בתוכי. עד עתה לא סיפרתי לאיש מבני משפחתי דבר על אודות חיי בימי השואה, פשוט לא הייתי מסוגל לספר להם על עבודתי בבירקנאו. עכשיו אני משוחרר, הרצועה שקשרה את לבי התרופפה. תודה לך, שהייתרת אותה עבורי" (עמ' 291). עד זה הוא היחיד שאומר זאת בגלוי ובפה מלא, אולם נראה שגם שאר העדים היו בשלים לספר על עברם, וכאשר באה ההזדמנות לידם השיחו את לבם כמעט עד תום. מה שהיה שקוע בתודעה ובזיכרון פרץ החוצה ושפך אור על אחד הפרקים האפלים והכואבים ביותר של השואה: תהליך ההשמדה עצמו

ומעורבותם של אנשי הזונדר-קומנדו בתהליך הזה.

העדויות האיטיות הרטרופסקטיביות נותנות מימד של עומק לאינפורמציה ההיסטורית והביוגרפית הכרוכות זו בזו. לצד תיאור העובדות מופיעות החוויות בדיבור אישי וגלוי. חוויות אלה מופיעות בשולי העובדות או בתוכן. לעתים הן מקבילות להן ולפעמים הן קוטעות את רציפותן. המהלך של הלוך ושוב בין העובדות ובין החוויות הטעונות הוא מרתק ונוגע ללב. הוא משקף את עוצמת המפגש של הפרט עם הרשע הרדיקאלי. העדויות הבלתי אמצעיות על מפגש זה, על מכלול אירועיו הנוראיים, מותירות את הקורא המום נוכח ממדיו הבלתי נתפשים של הרשע האנושי, מחד-גיסא, ותוהה ומשתאה אל מול כוח ההסתגלות וההישרדות של קורבנותיו מאידך-גיסא.

הרשע הרדיקאלי אשר נתגלה בשואה ברמה האיטית והקולקטיבית – בממדים ובאיכויות חסרי תקדים – מגלם את תמציתה של האידיאולוגיה הנאצית, הגרזנית הניהיליסטית והניאו-פגאנית. הדירוחים על עוצמתו והיקפו של רשע זה הם רבים ומגוונים. דיווחים אלה מקבלים עיצובים והדגשים שונים הנגזרים ממכלול מאפייניו של העד המדווח, ומרמת המפגש והחיכוך של הקורבן עם מחוללי הרשע. גורלם המר של אנשי הזונדר-קומנדו הביא אותם למפגש אולטימטיבי עם נציגיו המובהקים ביותר של הרשע הרדיקאלי. הם פגשו את סוכניו המפלצתיים ביותר – את המבצעים בפועל של תכנית ההשמדה הטוטאלית של העם היהודי. מפגש זה היה ממושך, רצוף ואינטנסיבי. העדויות של הניצולים אודותיו הן קשות ומדהימות. עדויות אלה מזכירות ומאשרות את הגדרתו הבלתי נשכחת של ק. צטניק (יחיאל דינור) על אושוויץ – "כ"פלטת אחרת".

העדים המופיעים בספר מדווחים על רשעותם ואכזריותם התהומית והבלתי נתפשת של הגרמנים. הדברים אמורים לא רק ביחס לביצוע המסור והאובססיבי של מלאכת ההשמדה עצמה, אלא גם ביחס "למוצרי הלואי" של מלאכה זו. עדויות אלה דורשות ניתוח מקיף ומעמיק שבוודאי עוד יעשה בעתיד. גם הבקיאים ביותר בהיסטוריה של השואה ימצאו בדברי העדים נתונים על רמות ואיכויות של רשע, שלא הכירו קודם לכן. כדי להמחיש את הדברים אציג להלן כמה דוגמאות בולטות:

אליעזר אייזנשמיט מספר: "זמן קצר

לאחר שהושלך הגז פנימה חשו האנשים בריח הגז, ואז שמענו מתא הגז את הקריאות 'שמע ישראל'... הגרמני קרא לעבר חבריו בנימה גלגנית: 'הם קוראים זרוק פנימה' 'זרוק פנימה' [בגרמנית: זרוק פנימה – שמיים ריין, דומה בצלילו לשמע ישראל] (עמ' 254).

שאול חזן מספר: "...סופר לי, שפעם אחת הגיעה משפחה יהודית מגרמניה. שם בגרמניה השומר הגרמני היה השכן של אותה משפחה. הם אכלו ושתו כל הלילה ביחד ובבוקר הוא ירה בכל אחד מהם בנפרד" (עמ' 307).

יעקב זילברברג מעיד: "מקרה אחד שראיתי במו עיני: הביאו בן-אדם שמן ושאומו ממנו את כל הדם. זה ייאמן! הם אמרו, שהם צריכים את הדם בשביל החיילים הגרמניים וגם בשר לקחו מגב-רות, בשר טרי" (עמ' 359). ועוד הוא מעיד: "פעם הביאו מהמתנה אנשים שחלק מהם עדיין היה בחיים, הביאו את החיים עם המתים ביחד, הוציאו אותם מבית החו-לים, בלוק 7, זרקו לתוך האש אנשים שעוד היו חיים. מ.ל. (איש SS) הלך שם עם הרובה, וכשהם כבר היו בתוך האש הוא ירה בהם" (עמ' 359).

אברהם ושלמה דרגון מעידים על אותו מ.ל.: "מול רצה להתבדר. הוא הוציא מישהו מן השורה תחב לו סיגרייה בוערת לתוך הפה, וניסה לכבות את הסיגרייה ביריית אקדח – פעם ביד ימין ופעם ביד שמאל. ביד שמאל החטיא את המטרה והרג את האיש. מיד אחר-כך הוציא איש נוסף מן השורה כדי להמשיך במשחק..." (עמ' 187).

חלק מהותי ובלתי נפרד מהרשע הרדיקאלי הוא עצם השימוש בקורבנות כנגד בני עמם. הרוצחים כפו על הקורבנות את עבודות העזר הקשות והזבויות ביותר, מתוך כוונת תחילה למשוך אותם לתהר-מות השפל ולהופכם ל"שיותפים לדבר עבירה". פרימו לוי, סופר ניצול אושוויץ, היטיב לתאר מגמה זו – אותה הוא שם בפי הרוצחים: "חיבקנו אתכם, השחתנו אתכם, גררנו אתכם לתחתיות כמונו, אתם כמונו... הרגתם את אחיכם" (השו"ק) **עים והניצולים**, עמ' 41). למרות תובנה זו מחמיר פרימו לוי את משפטו עם אנשי הזונדר-קומנדו, ומגדיר אותם כמייצגים מקרה גבולי של שיתוף פעולה" (שם, עמ' 37).

המחבר מציג בפרק המחקרי של ספרו את הגישות השונות כלפי אנשי הזונדר-קומנדו. הן נעות בין שלילה קיצונית, דרך שלילה חלקית ועד להבנה ולאמפאטיה

האופיינית למחקרים של העשור האחרון. המחבר מצטרף לגישה האחרונה, ודומה שפגישותיו האישיות עם העדים הניצולים הביאה אותו לעמדה זו. אכן, ה"מפגש" עם העדים באמצעות הראיונות הנרחבים עמהם מאפשר ל"קרוא" את האירועים מנקודת מבטם של העדים עצמם. הם רואים את עצמם כקורבנות של השואה אשר רק במקרה ניצלו ממוות, עם זאת הם מודעים גם לקווי הגבול הבעייתיים. כמה מהם נותנים לכך ביטוי מפורש

וכאוב. קריאת תוכן העדויות היא קשה ומכאיבה, מתוכן עולה תיאור מפורט של תהליך ההשמדה, מתקני הרצח, תפקודם של הרוצחים, התנהגותם של הקורבנות, ודרכי ההתמודדות והתגובה של העדים עצמם בתוך השואה ואחריה. קשה להת-ייחס אל העדויות בגישה ביקורתית. מי שיעשה זאת יהיה חייב תשובה לעצמו לשאלה הפשוטה והנוקבת: "אילו היית שם, מה היית עושה?" איש איננו יכול לפטור את עצמו מתשובה כנה לשאלה זו.

סיכומם של דברים: הספר **בנינו בלי דמעות** – מתמודד עם אחד הנושאים הקשים והבעייתיים ביותר של השואה – עדויות אנשי הזונדר-קומנדו על תהליך ההשמדה, מבצעיו וקורבנותיו. הספר מציג בפני הקורא תמונה מחקרית ותיעודית רחבה, מקיפה ויסודית ותורם בכך תרומה חשובה לחקר השואה. המחבר ראוי לכל שבח על ההעזה, העבודה הקשה והממוש-כת, והמוצר המוגמר אשר ישכיל חוקרים ומתעניינים בנושא ■